

Любов ДРОФАНЬ

ОПАНАС ШЕВЧУКЕВИЧ — ЗНАНИЙ І НЕЗНАНИЙ БУКОВИНСЬКИЙ МИТЕЦЬ

Моя історія зацікавлення постаттю Опанаса Шевчукевича (1902–1972) досить несподівана. Перебираючи давні листівки, що зберігалися в родині мого дідуся, побачила на одній з них скульптурне зображення химерного чоловічка з посіченим зморшками обличчям, з примруженими очима та в розтягнутій до вух іронічній усмішці. На звороті картки надруковано: «Ціна 20 левів. — Чистий дохід призначений на видання твору праць Опанаса Шевчукевича, нашого сучасного поета і художника плястики». Угорі чорнильні криптограма, особистий підпис митця та латиною: Opanas Shewtschukewitsch. Збоку чияюсь рукою зазначено: «Жебрак», 1926.

Звичайно, мене зовсім не здивувала мистецька листівка: адже портретів художників, письменників, композиторів, ілюстрацій у родинній філокартотеці безліч. Привабило зовсім інше: як опинився саме Опанас Шевчукевич, буковинський різьбяр, у колі уваги мого діда — військового лікаря, вихідця із Центральної України. І тут уже інтуїтивно вибудовую ймовірну лінію. Дід мій, народжений ще у XIX ст., гордо називаючи себе козацького роду, а до того ще й драгоманівцем, добре знався на літературі й мистецтві, листувався зі славетною родиною Маслових. Несучи медичну службу на фронтах Першої світової, він міг бути на буковинських землях і проїнятися симпатією до митця, до того ж, ще й лікаря за фахом. Та хай там як — мені накреслено самим провидінням вивчити творчість самобутнього майстра. І вирушивши на пошуки його слідів у Києві, натрапляю на безцінний скарб, що міститься у Центральному архіві літератури і мистецтва України. Звичайно, у полі зору змістовне видання Тетяни Дугаєвої, що побачило світ до 100-річчя від дня народження митця [3]. Тут вміщено безліч фотокопій робіт митця, що зберігаються у Чернівецькому обласному художньому музеї, подано уривки з рукописного щоденника Шевчукевича, а також видруковано хроніку його життя, укладено список основних його робіт у скульптурі і графіці.

Опанас Шевчукевич, поетеса Д. Ботушанська, М. Мінтенко, Ольга Шевчукевич

Опанас Шевчукевич, певно, будучи надзвичайно організованою прискіпливою і цікавою до всього людиною, залишив простору автобіографію, з якої довідуємося чимало фактів з його сповненого різних колізій життя. Вийшовши з сім'ї бідного сільського ткача, він своєю важкою працею, наполегливістю і рішучістю зміг дістати визнання і як лікар, і як митець, і як письменник. Природа обдарувала його різнорідними талантами, які він зміг вочевидь розпізнати у собі і розвинути. Він намагався все життя покінчити зі злиднями, що готувала йому доля, і це щораз штовхало його до якихось вчинків, які змінювали і світ довкола і свідомість. Так принаймні уявляється мені з його автобіографії. Бо що могло підтримати чотирнадцятирічного юнака, коли, здається, вже не лишалось жодних засобів до існування. «Батько був хворою людиною і помер в 1928 році. В часи першої імперіалістичної війни, в 1916 році, згоріла і та наша бідна однокімнатна хатинка з ткацьким верстатом і з усім, що було в ній», — читаємо безрадісні сторінки [1]. Зрештою так закроювалося життя для багатьох, хто мирився з вироком долі. Та для Опанаса випробування лише гартували міць, і спрацював внутрішній стрижень, який і визначив подальший шлях. «Початком мого творчого шляху можу назвати 1916 рік». Саме тоді, опинившись в Києві на лікуванні, юнак мав можливість ознайомитися з історичними шедеврами: «Культури пам'ятки Києва зі всіма його багатствами мистецтва... зробили тоді на мене, на 14-річного хлопчину, надзвичайно велике враження. Я вперше робив зарисовки з поодиноких об'єктів художніх творів... Приблизно з того часу почав я записувати або також віршованою формою виражати свої спостереження, креслення і мислі... Деякі з моїх віршів почали друкувати в 1922 році в місячному журналі "Промінь" в Чернівцях поряд з творами Ольги Кобилянської, з якою я був особисто знайомий». Непоганий початок, чи не так? У школі досконало оволодів німецькою мовою, що зрештою для наполегливого юнака було і неважко, оскільки на Буковині, що належала тоді до Авст-

ро-Угорщини, впроваджувався пронимецький суспільний лад. Невдовзі запанувала на його батьківщині Румунія. Вже інші настрої громадянства. Та юнак використовує кожну мить для самовдосконалення, і по дорозі до школи вивчає самотужки англійську і французьку мови. А далі юридичний факультет Чернівецького університету.

Але душа прагнула іншого: студіювати медицину. Вирушає за кордон. Спершу Прага, потім медичний факультет Берлінського університету. Та постійне голодування і виснаження організму спричинилися до хвороби. Медичний висновок: туберкульоз легенів. Потрібно було їхати у більш сприятливі для здоров'я кліматичні умови. Відтак опинився у південній Німеччині, місті Фрайберзі (Брайсгаві), біля підніжжя гір Шварцвальд. Тут, у Фрайбурзькому університеті, здобув професію лікаря, захистив докторську дисертацію, працював у лікарні Норберта в Берліні. Складалося враження, що Опанасові Шевчукевичу нарешті всіміхнулася доля і щасливо прокладалася лікарська кар'єра. Та знайти роботу було вкрай важко, особливо чужинцеві. Не лишалося нічого іншого, як повернутися на батьківщину.

На Буковині приватна лікарська практика, глибоке вивчення народної медицини та природолікування: «створив індивідуальні методи природного лікування (голодотерапія, фітотерапія, гідротерапія), з допомогою яких лікував хворих з великим успіхом» [1]. Гортаю брошуру «Природолікування», яку видано у чернівецькій друкарні «Час» (1939) [2]. «Великий розвиток фармакологічної індустрії і гарячковий виріб та розповсюдження медикаментів призвели до того, що забули за чудотворну лікувальну силу природи, що міститься в самому організмі. Лікар став півбожком, чарівником, але згубився в морі теорій та медикаментів, що наче саранча обсіли цивілізований світ, втратив змісл для природності й природної лікувальної сили, став поверховим і наскрізь ма-

теріалістичним», — читаю надзвичайно актуальні і до сьогодні думки. Сучасному лікареві та й кожному, небайдужому до свого здоров'я, корисно буде простудіювати поради лікаря Шевчукевича щодо лікування голодом, запам'ятати дихальні вправи, які оздоровлюють та омолоджують організм. Його лікувальними методами цікавилися знані учені-медики — О. О. Богомолець та М. Д. Стражеско, який навіть рекомендував Опанаса Євгеновича на науково-дослідницьку роботу в московську клініку лікувального харчування під керівництвом професора Певзнера. Проте довелося працювати на організаторській і науковій роботі в медичних закладах Чернівців, займав керівні посади.

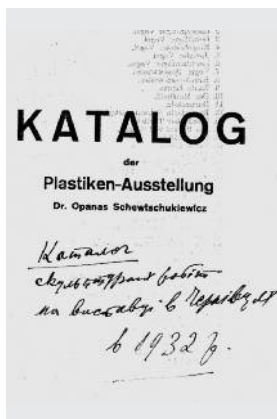
Але це один життєвий сюжет. Незримо сукалася інша нитка долі, яка простелила полотно життєвої дороги в напрямі мистецтва. Зазнайомившись у Берліні із німецькою художницею Кете Кольвіц, він дедалі більше занурюється у вир виставок, цікавих зустрічей і знайомств, але це аж ніяк не дає йому засобів до існування і вкотре його охоплює відчай: «Вчився в надзвичайно важких матеріальних умовах. Заробляв на свій прожиток різними роботами, пізніше удавалося мені продавати дещо з моїх власних саморобних скульптурних виробів» [1]. На той час таких виробів було вже кілька сотень. Про тематику їх зазначає сам митець: «Всі мої важкі переживання та страждання, наполеглива і напружена боротьба за існування, тяжка доля подібних до мене людей бідняків — знайшли відображення в моїй пластиці» [1].

Напрочуд виразова і наївна дотепність характеризують його фігурки. Автокоментар досить виразний і переконливий: «Спогади про моїх бідних, нужденних і пригноблених земляків, згорблених під тягарем життя, людей, приголомшених розпукою і скривджених безрадісністю в екстазі молитви, людей, в безвихідному становищі, що кричать о спасіння; таких, що корчаться з болю,

і таких, що насміхаються і кепкують собі з несправедливого існуючого ладу; втілення найрізноманітніших людських афектів та людського горя і злиднів, що оточували мене з першого дня мого народження... Вирази страждаючих облич доводилося часто до карикатурного експресіонізму із свідомим не раз занедбанням форми. Проте у скульптурних портретах живих людей — я придержувався вже більше природного відображення особи та її характеру, хоч із художнім наголошенням деякої індивідуальної звичності портретованого» [1].

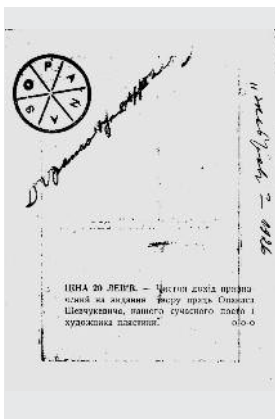
Та й справді — свідоме «занедбання форми» на користь внутрішнього змісту підносить на високий щабель майстерність скульптора-самоука, віддзеркалює його талант сприймати найтонші порухи людського психоемоційного стану. Іноді фігуру майже зовсім не виписано, ледь вгадуються контури тулуба, кінцівок, але завдяки схопленню ритмічного руху досягається художня виразність. Достатньо лише кілька характерних деталей — і виринають живі образи. Спостережливим оком майстер вловлює в людині найтонші порухи відчуттів, думок, помислів. Представлено цілий спектр людських характерів, які накладають свій відбиток на обличчі, залишають свій малюнок у зморшках, увиразнюють особливим вогнем очі. Ледь вловимі нюанси міміки уможливають вгадати вдачу кожного персонажа. А до цього додається і поворот голови, і певний розклад волосся, і напруженість м'язів, і прогин спини, коли лінія плавно перетікає в ший, голову, руки. Тобто вгадується, що майстер досконало володів не тільки психологією людської вдачі, а й чудово знався на пластичній анатомії. І його різець, ніби скальпель пластичного хірурга, надавав обличчю особливості, тулубу — характерну поставу, вдихав в нього іскру життя. Здається — ще мить, і чоловічок зблисне лукавим поглядом, кивне головою і заговорить, розгегочеться чи займеться плачем, іронічно шпигоне дошкульним

словом, вступить у діалог, впаде у відчай, закотить очі догори чи молитовно опуститься на коліна, байдуже позіхне і відвернеться, побайдуює знічев'я, замкнеться у собі від горя, засоромиться, потупивши погляд, вибухне праведним гнівом і тупне ногою, вкриється лепом заздрощів, лясне у долоні і увірветься у вихор танцю.

Його галерея скульптурних портретів-фантазій із циклу «Людські емоції та почуття», фантастичних істот, а також сюжетні композиції та портрети зацікавлювали мистецьким розмахом багатьох сучасників. «Про мою скульптурну творчість — почавши з 1927 року — були численні відзиви та замітки в пресі. В мене зберігається понад 150 таких відзивів», — констатує митець. Персональні виставки організовувались в різних містах Німеччини (Берлін, Мангейм, Кельн, Апенштейн, Пассау), в Австрії (Відень), роботи зберігаються в постійній експозиції та у фондах Українського музею в Празі, в музеях та приватних колекціях Мадрида, Гааги, Бухареста, Києва, Львова, Чернівців.

Але вражає інше — кількісна характеристика. Опанас Шевчукевич сам наводить такі цифри: «За поверх сорок років моєї скульптурної діяльності було мною створено кілька тисяч різних скульптурних робіт, з яких велика частина — це малі фігури і зображення тварин («Опанасові звірятка»). Приблизно триста скульптурних виробів зберігається в моїй приватній квартирі в Чернівцях по вул. Руській 17/18 — із них коло 80 бюстів — портретів» [1]. Проте це величезне мистецьке надбання не було належним чином науково досліджене. Ще в 1967-у, в одній із статей, зазначалося, що «Занадто вже довгий час «відлежуються» оригінальні (як за формою, так і за змістом) поетичні твори. Розкидані по кутках кімнати, виглядають відвідувачів скульптури. А малюнки? Чому і досі ніхто не поцікавився ними? Загорнуті у пожовклий від часу папір, перев'язані

сировою ниткою, лежать неоціненні мистецькі скарби. І ніхто не зважиться розірвати оту перетрухлу нитку...» [5]

Ще про одне зацікавлення Шевчукевича слід згадати — як про бібліофіла. У пресі писалося, що Шевчукевич хотів заповісти свою безцінну книжкову колекцію, що налічувала сотні раритетів багатьма мовами, Чернівецькому університетові, але висував про цьому умову, щоб книгозбірню не розпоршували, виділивши для неї окреме приміщення, тобто створити іменний фонд. Але керівництво не спромоглося виконати прохання, бібліотека лишилася в родині. «Ми — я і моя дружина Ольга Іванівна — поверх сорок років збираємо книги. Наша книжкова колекція має понад 15 тисяч екземплярів з усіх галузей науки та мистецтва: образотворче мистецтво, музика, педагогіка, психологія, філософія, медицина, гігієна, біологія, історія, географія, художня література (переважно класика) — на різних мовах, а також енциклопедії, словники, художні картки, старі друки, листівки, плакати і тому подібне» [1].

До речі, його дружина Ольга була дочкою письменника і педагога Івана Бажанського, зазнала моральних і фізичних катувань від румунської влади та фашистів, перебувала у Єдинецькому концентраційному таборі. Її спогади і публіцистичні нариси, що містяться в архівах, сповнені дивовижними автобіографічними подробицями, як у нелюдських умовах переслідувань люди перевірялися на стійкість і мужність, чесність із собою. Сповнені невимовного материнського болю сторінки про те, як вона втратила на війні 16-річного старшого сина, і про подробиці страти його фашистами — «півтора десятка років йшла до неї вістка із вуст до вуст». Вона є автором роману-хроніки «Двадцять років одного життя (Щоденник медсестри Галини)», писала вірші, оповідання, широкомасштабні повісті. Багата художня спадщина Ольги Шевчукевич ще че-

кає на серйозне дослідження та поцінування, як і літературний доробок її чоловіка.

Панас Зірка — під таким прибраним ім'ям він увійшов в літературу, друкуючи свої перші поезії в щомісячнику «Промінь». «До моєї творчої спадщини належать кільканадцять тисяч до цього часу ще не надрукованих віршів та різні писання в прозі («Щоденники»)», — підсумовував О. Шевчукевич в «Автобіографії». Ті вірші, що зберігаються в архіві митця, цікаві для майбутніх дослідників тим, що вони є різножанровими, різностилістичними, з багатою тропікою, в яких прочитуються мотиви народних дум і пісень. Поетичне бачення світу знайшло яскраве віддзеркалення і у верлібрах, сповнених співчуттям до всіх знедолених світу, запереченням насильства.

За два роки до відходу у вічність скульптора переповнювали плани на майбутнє, він сподівався ще багато встигнути: «Якщо дозволять моє життя й обставини, задумую: створити галерею скульптурних портретів видатних людей — письменників, художників, науковців та мені близьких людей, впорядкувати та підготувати до друку мою літературну спадщину, закінчити свій великий медично-популярний твір «Енциклопедію лікувальних рослин», розпочату більш ніж чверть століття тому, піддати медичній науковій перевірці для оздоровлення народних мас мій індивідуальний метод природолікування» [1]. І все-таки прозвучало обережне застереження: «Якщо дозволять моє життя й обставини». Склалося інакше. Сімдесят років було відведено митцеві. Років, насичених боротьбою за саме життя. Але це життя освічене сонячною енергією, яка насаждала всіх, хто був поруч, далеких і близьких. «Особливе ставлення у Шевчукевича до сонця і зірок, — писала Т. Дугаєва. — Він завжди ототожнював себе з Сонцем, сам, як і сонце, хотів нести щастя людям, про що часто писав у щоденниках і вже у 18 років мріяв стати сонцем для себе і для всіх...

Зіркою-долею він позначав кожний свій поетичний і скульптурний твір, повсякчас обрамовуючи зірками свій підпис» [3, с. 21].

Його художня спадщина розпорошена по різних виданнях, загубилися у газетно-журнальному вирі його вірші, замітки, спогади. Тож републікація його спогадів про Кете Кольвіц є надзвичайно актуальною, бо ці замітки не лише містять багато корисної інформації про знану німецьку мисткиню, а й доповнюють і поглиблюють образ самого їх автора — Опанаса Шевчукевича, який безперечно володів ще й даром художнього письма [4].

Звичайно, час наклав свій відбиток на писання скульптора, який повинен був щораз кланятися радянській владі за пільги і чудове життя, робити реверанси у бік країни Рад, прославляти революцію, щасливе і безхмарне сьогодення. І мовби не існували для митця похмурих репресивних 1930-х, не віддунилися бодай якимсь натяком жодні із страчених життів його ж побратимів по цеху у глухих катівнях НКВС. Не бачив або не хотів бачити Шевчукевич, як зникають безвісти письменники, художники, скульптори, наукова й творча інтелігенція. Натомість він радо і, видається, щиро вітає возз'єднання Буковини з Радянською Україною, із захватом описує враження Кете Кольвіц від радянської Москви. І ці тексти зберігають тогочасну суспільну стилістику та подають сторінки історії, якою б вона не була.

У 1928-у на першій персональній виставці Опанаса Шевчукевича, яку було організовано в Берліні, посеред його скульптурних робіт експонувався рисунок Кете Кольвіц «Скульптор Опанас». «Це був портрет-ескіз з мене, — писав митець, — який вона рисувала, коли я водночас відтворював її портрет в глині». Кете Кольвіц підтримала його в мистецьких починаннях, дала йому необхідний творчий заряд, який так могутньо спрацював на все подальше його життя. Вона стала відправною силою, що штовхала його потім до нових злетів, надихала

до творення, магічно впливала на нього навіть із далекої часової і просторової відстані. Ба більше — на початках вона його підтримала матеріально, що так важливо було в його нужденному існуванні в Німеччині. І він це завжди пам'ятав, зворушливий трепет відчувається в кожному рядку спогадів про неї, від яких віє подекуди дитячою безпосередністю.

І в цьому увесь митець. Ніби відчуваємо його відкриту щирю душу — яка виразнена найперше в його скульптурних роботах.

Пишучи про хворобу Кете (грип), художник заспокоює, що «хвороба сама по собі не є ніяким лихом, бо вона відновлює і оживляє тіло». У своїх медичних трактатах Шевчукевич поглиблює цю тезу і науково доводить про очищувальну і потрібну силу хвороби для людського організму. Покликаючись на філософію стародавніх лікарів Сходу і Єгипту, додає власну теорію, за якою хвороба «художньо творчої людини» переходить у її твір, тож і в цьому деякий позитив недуги.

Збереглося кілька спогадів про художницю за підписом Шевчукевича. Певно, статті призначалися для різних видань. Подаємо найповніший варіант.

Текст складається з машинописних аркушів, з деякими авторськими виправленнями окремих слів. Стилистику мови зазвичай збережено. Подекуди виправлено русизми, пунктуацію подано за сучасними правописними нормами.

Більшість фотографій робіт О. Шевчукевича публікуються вперше [6].

Автор висловлює подяку за щирю допомогу в роботі над матеріалами та надану можливість копіювати документи директорів Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва Олені Кульчий та завідувачці сектору користування документами та АІПС відділу використання інформації документів Ганні Кирилюк.

1. Автобіографія О. Є. Шевчукевича // Центральный державный архив-музей литературы і мистецтва України (ЦДАМЛМУ), ф. 295, оп. 1, спр. 60.
2. Природолікування (напрямки його в давнині і в сучасному лікуванні). — Чернівці, 1939 // ЦДАМЛМ, ф. 295, оп. 1, спр. 47.
3. *Дугаєва Т.* Скульптор, доктор медицини Опанас Шевчукевич. — Чернівці, 2002.
4. Спомини про Кете Кольвіц // ЦДАМЛМ, ф. 295, оп. 1, спр. 56.
5. *Григоренко А.* Зоря митця // Знання та праця. — 1967. — № 3. — С. 32.
6. Фотографії скульптурних робіт О. Шевчукевича.

Опанас Євгенович Шевчукевич

СПОМИНИ ПРО КЕТЕ КОЛЬВІЦ

8-го липня минуло 94 роки з дня народження видатної німецької художниці Кете Кольвіц.

З нею я мав щастя познайомитися при кінці 1927 року. Тоді я був студентом медицини Фрайбурзького університету. Того ж року вперше виставлялися по різних художніх салонах мої скульптурні теракотні роботи з численними відгуками в місцевій пресі.

Деякі знімки з моїх скульптур попали в руки відомої художниці Кете Кольвіц. Вони її надзвичайно зацікавили і вона запросила відвідати її. Приїхавши при кінці 1927 року до Берліна — перші мої кроки були звернені до телефону до Кете Кольвіц. Її лагідний приймний голос запросив мене прийти вечером на Вайсенбургерштрассе № 26.

Я рахував хвилини до назначеної години. Дібрався до тієї слабо освіченої

похмурої вулиці, піднявся на другий поверх указанного номера будинку. Несміливо подзвонив у вижиданні з прискореним биттям серця.

Почулися тихі рівні кроки в коридорі. Відчинилися двері — і переді мною появилася приємно вражаюча жіноча постать, середнього зросту, сивоволоса, і привітала мене ласкавим усміхом, з якого виходила якась особлива добродушність і доброзичливість. Попровадила мене до великої кімнати і попросила сідати.

Вона цікавилася моїм життям, моїм походженням і умовами мого існування. Я розказав їй коротко свою біографію, про свій творчий шлях та показав їй свої рисунки і всі фотографії моїх скульптур, які я приніс з собою. З великою увагою вислуховувала вона моїх розповідей, переглянула мої фотографії і рисунки, при чому давала мені дуже цінні зауваження.

На її обличчі можна було помітити деяку мученість, бо душа її мучилась безперестанно чужим і своїм горем і лице її було пооране боєм, та мимо того сяяло її лице гармонійною зрівноваженістю і повним спокоєм, а скільки внутрішньої сили і світлих думок можна було вчитати на цьому благородному обличчі! Ціле її ество випромінювало цілющу теплоту.

1927-й рік був для Кете Кольвіц одним з найкращих і найщасливіших. Не тільки широко відмічений її 60-річний ювілей з дня народження, а що більше і видатніше сталося. Зовсім несподівано була вона із своїм чоловіком запрошена на свято 10-річчя Великої Жовтневої революції до Радянського Союзу до Москви. Це було найкращим подарунком для славної ювілянтки. Нещодавно повернулася вона з двотижневої подорожі з Москви і перебувала ще в захваті тих надзвичайно великих вражень в новій Країні соціалізму, звідки принесли з собою багато заохоти і свіжої сили до дальшої творчої праці. — «Ми приїхали назад дійсно відсвіжені і новими силами».

В Москві їм пропонували подорож по країнах Радянського Союзу і на Кавказ. Однак її чоловік, як лікар, не міг оставити своїх хворих, а вона сама мала термінову невідкладну роботу, і на жаль вони мусили відмовитись і вертати назад до Берліна. Після повернення з Москви була вона весь час, так як і сьогодні, в піднесеному настрої.

Моє перше гостювання в Кете Кольвіц тривало до пізньої ночі. Найкраще бажав би я був собі остати назавжди в цьому домі. Після двотижневого перебування в Берліні мусив я їхати назад до Брайбургу/Бр., де мене ожидали текучі обов'язки.

Моя зустріч з Кете Кольвіц була для мене наче відродженням. Якою радістю і яким щастям було переповнене моє серце і моя душа після цієї зустрічі, видно хоч би з листа, який я написав до неї 11 січня 1928 року.

«Вельмишановна ласкава Добродійко!

Яка це радість і честь для мене — писати до Вас. Моє відвідання у Вас належить до моїх найвидатніших переживань у Берліні. Ви були для мене так безмірно приязні і безмежно люб'язні — і я остану Вам назавжди вдячним... Я ще такий маленький, ще дуже-дуже маленький і потребую ще рости — рости — рости. А Ви не відтрутили від себе цю малу дитину. Ви принесли її і притулили до свого теплого серця... Я нібито безконечно щасливий, бо все приходить мені задарма. Та одночасно я безконечно і нещасливий і потребую людей — людей і ще раз людей, які могли би мені допомогти до мого щастя. Ви прийняли мене так дружельбно і обдарували мене Вашою великою любов'ю і приязню. Дякую Вам якнайщирше і з цілого серця за це.

Мої скульптури знаходяться зараз на виставці в Альбрехга і Кноля по Ліцовштрассе 76.

Я страшенно мучуся моїм медичним навчанням. Але я мушу витримати.

Якщо би Вам було можливо дещо для моїх справ довідатися, будь ласка повідомте мене про це.

З найсердечнішим привітанням і найкращими побажаннями вдячний Вам Опанас.

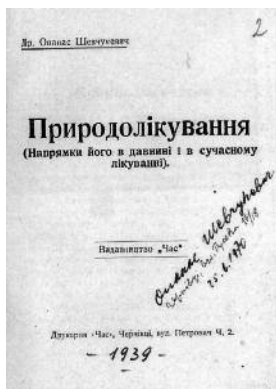
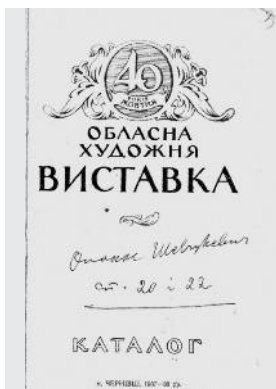
Прошу поздоровити від мене д-ра Кольвіца.»

Весною 1928 року поїхав я на кілька тижнів до Берліна і привіз туди частину моїх скульптур. Тепер міг я частіше бувати у Кете Кольвіц. За її допомогою була організована перша виставка моїх робіт в Берліні, а салонах антикваріату д-ра Месова, по Луїзенштрассе 42. Разом з моїми роботами був також виставлений рисунок — портрет «скульптора Опанаса», виготовлений вмілою рукою Кете Кольвіц за кілька днів до моєї виставки. В цьому портреті схопила вона майстерно інтуїтивно-творчий момент скульптора при його роботі. Коли вона мене рисувала, я відтворив її портрет в глині і цей мій бюст-ескіз з Кете Кольвіц затримала художниця собі на пам'ятку.

Вона ще молодою дівчиною любила приглядати до життя і труда портових робітників у пристані свого родинного міста Кенігсберг і вже тоді передчувала в робочому класі, в пролетаріату, ту силу, що створить нову історію і перетворить світ. Потім часто супроводжувала свого чоловіка, коли він відвідував хворих, та асистувала йому на прийомі. Таким чином вона мала змогу ознайомитися з умовами життя і побуту робітників, з їх злиднями та турботами... Голод, страждання, смерть, материнська любов, душевний стан безнадійних. Ось і теми і сюжети її безсмертних творів.

Подібні теми і сюжети також в моїх скульптурах та рисунках. Подібний творчий процес відчування і переживання відбувався і в мені. Якраз ця обставина зблизила нас так дуже — подібність в способі і інтенсивності переживання. Ця близькість і спорідненість сприймання і перетворення його в творчий процес з'єднали нас до творчої дружби.

При нашій першій зустрічі була художниця у великому піднесенні, вона тільки що недавно повернулася з Москви, куди вона була запрошена з своїм чоловіком на свято десятиріччя Великої Жовтневої революції. Це був найкращий подарунок до її шістдесятирічного ювілею. Після двотижневого перебування в Москві була ще вся в полоні від країни соціалізму. Кете Кольвіц була великим другом Радянського Союзу. Ще в 1921 році, беручи активну участь у створеному за кордоном Товаристві допомоги Росії, намалювала плакат «Допоможіть Росії!». Коли пізніше імперіалісти загрожували Радянському Союзу — створює плакат-літографію «Солідарність» (в 1931–1932 році), на якому написала російською мовою: «Мы защищаем Советский Союз». На малюнку — робітники стоять зімкнутим строем: картина єдиного фронту пролетаріату, який вступив на захист Першої в світі Соціалістичної Країни.

Моє перше гостювання в Кете Кольвіц (проти всіх правил бонтону!) тривало до пізньої ночі. Найкраще — назавжди хотів би я був остати в цьому домі, в безпосередній близькості цієї правдивої творчої Людини.

Однак я мусив вертати до Фрайбургу, де ожидали мене обов'язки студента медицини...

Моя зустріч з Кете Кольвіц була для мене наче відродженням. Своїми думками я все час перебував в Берліні. Якою радістю і яким щастям було переповнене моє серце і моя душа після цієї зустрічі, видно хоч би з листа, який я написав до неї 11 січня 1928 року:

З Кете Кольвіц ми переписувалися. Однак зберігся тільки один короткий лист, датований 25 квітня 1928:

«Любий Опанасе! Я давно уже була би відвідала Вашу виставку, але заворіла на грип і мушу лежати.

Із щирим привітом Кете Кольвіц.»

З моїх листів до Кете Кольвіц збереглися дві копії. В листі від 19 квітня 1928 р. я писав:

«... до Вас писати є для мене найважливішою необхідністю. Бо з ким пережив я найвеличавіші хвилини? Чия присутність мене так ошчасливила? Чию безконечну щирість відчув я цілою своєю душею? Чий погляд дав спокій і цілющу силу моему серцю? Хто зворушив мене так дуже глибоко цілим своїм еством? Хто мене так могутньо захопив, ошчасливив і порятував? Ніхто інший, тільки Ви, ласкава Добродійко! Ваша велична індивідуальність! Коли часом, хоч би й зараз, я себе погано почуваю, я потребую лиш подумати про Вас, Добродійко! — і з сутності Вашої особистості наче випливає цілюща струя і пливе через мене. Ваш образ овіває мене душевною любов'ю, Ваша постать світить в безконечній тьмі жіночого світу — як сонце ясне тепло сіяюче прогонить всю тьму і прино-

сить народів волю. Мої думки пов'язані з ідеєю Вашої особи якоюсь духовою святістю. Я безконечно вдячний моєму життю і Вам, що я мав щастя Вас пізнати і бути з Вами у особистих відносинах. Ви допомогли мені так багато, як ще ніхто з людей. Я складаю Вам за все мої найщиріші подяки. Коби і я міг Вам чимось допомогти, який був би я радий. Поздоровляю Вас найсердечніше і бажаю Вам ще багато-багато років життя для Вашої величної творчості. Ваш Опанас.»

Мій лист від 1 травня 1928 р.:

«Найлюбіша Добродійко! Я надзвичайно зрадів Вашим рядкам. Читаючи їх, я почував себе так, наче би я знов віднайшов втрачену половину мого життя. Це моя радість, яка зв'язана з ідеєю Вашої особи, відрізняється від всіх інших радостей. Ця радість діє на мене заспокоїливо і цілющо. Бо більшість всяких інших радощів діють на мене якось збуджуючо розкладаючо. А ця радість, що походить від Вашої особи, тільки заспокоює, рятує і ущаслиблює. Хоч надіятись, що грип Ваш уже проминув. Вам не можна хворіти. Хоч хвороба сама по собі не є нічим лихом, бо вона відновлює і оживляє тіло. Для деяких людей є вона навіть необхідністю, бо інакшим способом не дають себе ті люди вгамувати ні приборкати. Та художньо творча людина не повинна хворіти. Вона хвороби не потребує, а в разі захворіння переминає його у свій твір. Все таки краще, коли тіло здорове, щоби без перешкоди могли довести свій твір до кінця. А якщо потребує відпочинку, то не потрібно для цього аж хвороби — відпочивати можна й здоровому. Завсігди краще бути здоровим і не бути ніколи під впливом таких сил, що перешкоджають здоров'ю і гармонії. А як таке щось раз уже трапиться, то зараз же треба стати знову здоровим, бо творча людина повинна повністю завершити в досконалості свій твір, щоби оставити його як подарунок для добра і щастя людства. Ще раз дякую Вам, найлюбіша Добродійко, за Ваш люб'язний лист і пам'ять і остаюся з найкращими привітаннями і побажаннями. Вдячний Вам Опанас.

Прошу поздоровити від мене д-ра Кольвіца і проф. Конрада Шмідта.»

Про мою першу зустріч із Кете Кольвіц писав я одній знайомій: З її особистості випливає спокій, любов і щастя, що обнімають убоге людське серце. Із очей її говорить безконечна щирість... в устах її виражена вся недоля поневоленого народу, а на обличчі її написане визволення народів... вона є найблагороднішою жінкою з усіх, які мені відомі — вона є наче втілення жіночої чистоти і невинності. Недостає мені слів, щоб висказати всі мої почуття і пережиття у відношенні до цієї найвидатнішої художниці людського горя і болю.

В моєму щоденнику записано: «Кете Кольвіц — це одинока жінка, яку я з усіх жінок світу найбільше поважаю і ціную, як велику художницю з усіх жінок». І ще: «Дружбою з Кете Кольвіц здобув я найцінніший скарб у моїх відносинах з людьми». В кінці 1928 року я закінчив медичне навчання і працював над

докторською дисертацією. Для оплати докторського іспиту та надрукування дисертації потрібно багато грошей, яких я не мав. Я написав про це Кете Кольвіц. Вона мені відповіла на це: «Берлін, 5 січня 1929. Любий Опанасе! Дякую за Ваш лист і поздоровляю Вас із Щастям і з успіхом! Це ж прекрасно! Це було необхідно. Ви все зробили і досягнули. А що далі? Само собою зрозуміло, що Ви повинні готуватись до докторського екзамену.

На Вашу замітку хотіла би я відповісти Вам таке. Якщо Ви зможете сам ту справу організувати, ми хочемо зробити початок і висилаємо Вам перші 50 марок. Тільки Ви сам мусите зрушити цю справу з місця і зацікавити нею багатьох людей для більшої або меншої суми, щоби Ви змогли заплатити таксу Вашого докторату.

Любий Опанасе! Сьогодні більше писати не можу, бо хворію грипом і погано себе почуваю. — Отже, до дальших успіхів, вперед! Ви вже зумієте перейти переможно цей 1929 рік. Гарний привіт Вам від мене і мого чоловіка. Кете Кольвіц.» Мій лист до Кете Кольвіц:

«Фрайбург, 16 лютого 1929.

Найласкавіша Добродійко! Ваш дружній і любий лист від 5 січня дуже мене втішив і ущасливив, як і завжди — кожне Ваше слово, кожний знак від Вас робить мене щасливим і побуджує в мені задуми великого мистецтва. Про Вас думати і до Вас писати — це так, як би глядіти мені в сяюче обличчя сонця, коли у нас ніч. Почуття вдячності огріває моє серце, коли я думаю про Вас.

Проминули тижні, а я не міг до Вас писати, бо я почував себе якось погано, стидався сам себе і уважав себе негідним того, щоб у такому настрої Вам писати. Молода людина не повинна так погано почувати себе, як я — а мені справді дуже погано поводилося. Наслідки трудних екзаменів не минули мене. До того той страшний холод, на який я надзвичайно вразливий — а кімната моя не опалюється. Із холоду я не міг навіть учитися до іспитів. Це моя нужда і безсилля і уява таких недостач робили мене ще більше нездатним, і я мучився дуже. Зате змодельював кілька нових фігур. Аж попереднього тижня зібрався я з силами, ставився до останнього іспиту і здав повністю свій державний іспит з медичних наук з оцінкою «добре». Цього тижня здав я так само усний екзамен на «докторат». Тим самим покінчив я з успіхом всі мої медичні навчання. Осталось — моя докторська мусить бути надрукованою і я маю здати 250 екземплярів моєї друкованої роботи університетові. Тими всіма обставинами організм мій виснажений, а до того всього я ще й простудився. Однак все, що несприятливе для мене, мусить зникнути, людина мусить вийти неушкодженим переможцем і йти далі вперед!

Для покриття коштів іспиту докторату звернувся я до «Студентської допомоги» і одержав 500 марок позики, бо іншими шляхами не міг я роздобути

грошей. За Вашу люб'язну готовність мені допомогти складаю Вам щирю подяку. А що даліше? Чи комбінувати медицину з мистецтвом? Чи піти на медичну практику до Берліна? В такому разі — чи не міг би д-р Кольвіц допомогти мені знайти там яке місце роботи? Я зараз стою як серед пущі і не знаю, що і куди? Починається новий період мого життя і треба би якось розумно починати. Прошу пробачити мені, що я так довго мовчав. Та коли я не можу доповісти від себе щось позитивного, тоді я наче спаралізований. Холод скоро перемине, надходить весна — може й мене очідає ще весна творчого життя?!

Цілую Вам обі Ваші руки і творчу Вашу душу. Остаю з найщирішими поздоровленнями — Ваш вдячний Опанас. Найщиріші привітання і д-рові Кольвіцу.» Кете Кольвіц написала мені знов.

«Берлін, 18 лютого 1929. Любий Опанасе!

Мій чоловік і я — ми дуже радіємо, що Ви нарешті маєте уже все поза собою і що закінчили з оцінкою «добре». Тепер буде Вам видно, що даліше робити. Мій чоловік радить, що Ви повинні піти на лікарську практику і лиш вирішити питання про те, де і в кого і по якій спеціальності Вам треба працювати. Чому скоріше Ви нам про те не написали? Тоді не потребували би Ви були так страшенно мерзнути. Пропоновані нами 50 марок висилаємо Вам поштовим переказом одночасно з листом. Ви їх у всякому разі будете потребувати. Я заадресувала лише на ім'я Опанас (Ваше прізвище трудно мені запам'ятати). Чи Ви одержите гроші?

Бувайте здорові! Просимо нас повідомити, як Ви задумуєте побудувати даліше Ваше життя.

З сердечним привітом — Карл і Кете Кольвіц.»

У моєму листі-відповіді від 22.02 1929 я дякую за переслані гроші і за їх доброту і продовжую: «Найласкавіша Добродійко! Знову віцїлували мої очі Ваші сяючі любов'ю слова і речення Ваші наповняють мене цілющою силою. Коли душа Ваша говорить до моєї душі — я нахождуся в щасливому небесному піднятті. Почуття моєї вдячності піднімається вогне-квітучим світловим полум'ям і єднається з життєдайними думками. Життя — ох як твердо, грубо і жорстоко доторкається воно мене, а заразом як безконечно воно мене любить».

Мені удалось одержати посаду лікаря-практиканта в одній лікарні в Берліні. Я переїхав з Фрайбургу до Берліна і працював там лікарем півтора року. За весь цей час міг я часто бувати у мого улюбленого старшого друга — у Кете Кольвіц.

Звичайно домовлялися ми по телефону на вечірні години.

Сім'я Кольвіц займала велике і просторе помешкання в триповерховому будинку в робітничому кварталі в північній частині Берліна — по Вайсенбур-

герштрасе 25 (тепер Кете-Кольвіц-штрасе), в якому жила з 1891 року, коли вийшла заміж за лікаря Карла Кольвіца. Квартира знаходилася на другому поверсі, з великими і високими кімнатами і кахляними печами, влаштована дуже звичайно, старомодні меблі, у вітальні великий стіл посередині, кілька крісел, плетені стільці, полиці для книг. Однак усе впорядковано зі смаком і все на своєму місці.

На нижньому поверсі розміщалися лікарська практика д-ра Карла Кольвіца, а поруч знаходилося ательє художниці, його дружини. Він був державним лікарем каси хворих робітників і бідняків. Він був правдивим лікарем — віддавав себе зовсім своїм хворим, допомагав їм не тільки своїм знанням, лікуванням, своїми порадами і розрадами, а не раз і грошми. Жодні сходи не були для нього зависокі, жоден хворий не був для нього безнадійним і кожному уділяв він стільки часу, скільки було потрібно. Коли я відвідував сім'ю Кольвіц, завжди вражали мене безконечні потоки робітників і хворих людей, які чекали на прийом. Він приймав своїх хворих до пізньої ночі або ходив на виклики.

Кете Кольвіц часто супроводжувала свого чоловіка, коли він відвідував хворих, а не раз асистувала йому на прийомі. Таким чином мала можливість ознайомлюватися з умовами життя і побуту робітників і трудящих в часі їх хвороби і безробіття; з їх бідною і нуждою, з їх сумом і болем, з їх злиднями і турботами. Голод, терпіння, смерть, материнська любов, душевний стан безнадійних. Ось і теми і сюжети до безсмертних її творів.

Вихована в батьківському домі в соціалістично-демократичному дусі, стояла завжди близько до робітничого руху. Про своїх батьків говорила вона з любов'ю і з великою пошаною. Для свого мистецтва — не цікавило її ліниве, відстале конвенціональне міщанство, воно було для неї скучним. Буржуазно-міщанський спосіб життя їй не подобався. Всю силу і красу, могутній розмах бачила вона в простому народі, особливо в пригнобленому експлуатованому пролетаріаті, який тільки що в боротьбі пробуджувався до своєї свідомості. А в лікарській практиці свого чоловіка мала нагоду бачити день у день протягом десятиліть чорних і виснажених нуждою і злиднями людей, прибитих горем, голодних і хворих. Ці нещасні люди, особливо жінки, зверталися до Кольвіців не тільки за лікарською допомогою, а приходили до них як до рідних, з усіма своїми потребами і ніколи не відійшли від них з порожніми руками.

Кете Кольвіц як жінка співчувала більше жінкам. Її мучили такі соціальні лиха, як безробіття, алкоголізм, проституція. Сама переживала разом з ними, з тими своїми обездоленими і нещасними жінками і матерями — всю глибину їхнього горя і печалі — і її творча душа не могла заспокоїтися в терпінні і мусила всі ті співчуття і пережиття відобразити у своїх художніх творах — у своїх рисунках вуглем і пером, у гравюрах, офортах, ксилографіях, а також в скульптурі.

Вся її творчість тісно зв'язана з робітничим рухом в Німеччині і ціле своє життя присвятила вона художньому відображенню тяжкого становища німецького пролетаріату. Виступала відверто проти капіталістичного гніту і була гарячим прибічником революції. Малювала страждання пригніченого народу. Дала образ матері, що змагається за кусок хліба для своїх дітей, що бореться зі смертю во ім'я своїх дітей. Показала історію життя і судьби трудящої матері в умовах капіталістичного ладу. Тому своїм мистецтвом і заслужила на симпатію трудящих всього світу. Відображала лиця і рухи людей важкої праці, особливо страждаючої матері.

Її улюблений син Петер загинув на фронті в Бельгії вже в перші дні імперіалістичної війни в 1914 році. Втрата сина була для неї найтяжчим ударом. З того часу переживала у смерті свого сина біль, горе, смуток усіх матерів світу. Ціла війна перемучила її. Тому й вираз лиця її виглядав завжди змученим — однак при тому сяючо спокійним. В її графічних творах був разом виражений протест проти війни: «Війна — це безглуздя!», «Хай ніколи більше не буде війни!»

Свій біль і горе за втраченим сином мусила вона — як правдива творча людина, як справжня художниця — перетворити в художню працю. В неї зародилася думка створити надгробний пам'ятник для свого сина, який одночасно був би пам'ятником для всіх синів, що загинули на фронті. Цілих 18 років працювала вона над цим величавим пам'ятником — над цими двома засмученими постатями «батька» і «матері» — і тільки в 1932 році був змонтований і піднятий над гробами цей оригінальний пам'ятник на солдатському кладовищі у Фландрії, де похований син її Петер. Я мав щасливу нагоду бачити ці дві знамениті скульптури в 1930 році в Берлінській академії мистецтв, де вони стояли перед своїм завершенням.

Не раз розказувала Кете Кольвіц про свої прекрасні подорожі до Парижа, Бельгії, Італії. В Парижі в 1904 році зустрічалася з Роденом і не могла налюбуватися його геніальними скульптурами. Найбільше була захоплена величавою постаттю Бальзака. І можливо, що під впливом цієї її розповіді відтворив я з пам'яті голову Бальзака в глині. В Італії в 1907 році пішки мандрувала з Флоренції до Риму понад морем і вбирала в себе всі ті гарні краєвиди і пильно приглядалася до нових околиць і буденного життя людей, їх звичаїв і облич.

Радо любила слухати також моїх розповідей про мої подорожі-екскурсії за моїх студентських часів — до Парижа, Штрасбурга, Марселя та Альжіра, до Мадрида, Толедо, Відня, Гааги та Амстердама і просила розказувати все докладно і подрібно, її цікавила кожна подробиця.

Коли в оповіданні було щось такого, що побуджувало до сміху, вона вміла так щиро і голосно розсміятися, що хто цей сміх її бачив і чув, мусить запам'ятати собі його назавжди.

З великим захопленням слухала мене, коли я розказував про мої без-

радісні дитячі роки на Буковині, про мою Виженку, про гори і ліси і страшні скелі, що звисали над головою, як вони у моїй дитячій голові малювалися, про мій бідний замучений народ, про всі ті злидні, що мене оточували з першого подиху мого життя, і про мою боротьбу за існування, про мої змагання, як я добивався своїх прав у безправному і жорстокому світі з його несправедливими законами та заскоружлими звичками. Я прагнув учитися, вийти в люди, щоб усі мої здібності, дані мені з природи, і мою творчість віддати моєму поневоленому народові і тим самим причинитися до покращення його долі. Якими небезпечними шляхами я йшов, якими карколомними скелями дряпався, які великі хвороби переборов, щоб досягнути права бути лікарем. Не менш цікавими були також мої мистецькі стежки та перелази, якими я прокрадався до світлих вершин художнього переживання.

Як мала дитина слухала вона і просила розповідати ще і ще. Так само разом із діточками і школярами прислухалася і ловила кожний звук мого слова, коли я виступав по берлінському радіо в 1930 році і розповідав звичайною мовою, зрозумілою для всіх дітей, про мої сумні, голодні і нужденні дитячі роки, про злиденне життя моїх батьків і односельчан, про мої любі гори Карпати і їх пречудних і мужніх жителів — гуцулів.

Вона завжди дуже сильно співчувала людському горю і глибоко переживала його в собі й це співчуття і переживання передавала геніально і майстерно в своїх творах — описувала життя понижених і скривджених.

Подібний творчий процес відчуття і переживання відбувався і в мені. Якраз ця обставина зблизила нас так дуже — подібність в способі і інтенсивності переживання. Ця близькість і спорідненість сприймання і перетворення його в творчий процес з'єднали нас до творчої дружби.

Різниця між нами за віком була велика, 1867–1902, цілих 35 років. Вона могла би бути вже навіть моєю бабкою. Однак при всьому і у всьому була вона вічно молода.

Таких, як я, любила вона — ця многострадальниця — Кете Кольвіц. Вона взагалі любила сходитися з незвичайними людьми, які чимось особливим і своєрідним відзначалися. А я — моїм мученичим і надзвичайно важким і повним фантастичних пригод життям, разом з моїми скульптурами, що відображали мої пережиття, був наче втіленням її творчих переживань і її багатого мистецтва.

Оглядаючи мої скульптури або їх фотографії — говорила не раз «... а все ж таки це не експресіонізм в негативному сенсі і не бездушний формалізм, як декому хотілося б про ці твори висказуватися. Це правдивий реалізм у своєрідній примітивній формі. Чи захоплює дивне мистецтво примітивних народів можна назвати експресіонізмом? Воно говорить безпосередньо

до душі, не зважаючи на форму. Воно промовляє до нашої совісті. Ваші роботи — це художньо-творчі вираження повного людського горя і невсипущої журби, це важкі Ваші переживання і страждання, це наполеглива і напружена боротьба за існування, тяжка доля бідняків, нужденних і пригноблених страждальців, згорблених під тягарем життя, приголомшених розпукою і скривлених безрадісністю в екстазі молитви, людей в безвихідному положенні, що кричать про спасіння; таких, що корчаться з болю, і таких, що насміхаються і кепкують собі із несправедливого існуючого ладу; це втілення в художній формі найрізномодніших людських афектів. Це відображення вашого власного життя на фоні загальнолюдського горя і нещастя. А у ваших скульптурних портретах відбитий правдиво і реалістично характер даних осіб це правдивий реалістичний експресіонізм — найважливіша риса правдивого мистецтва.

Кете Кольвіц цінила мої скульптурні роботи. Коли потребував я якоїсь рекомендації, вона давала її мені радо.

«Берлін, жовтень 1929. Рекомендація. Доктор Опанас Шевчукевич добре знайомий мені і моєму чоловікові від довшого часу. Професор Кете Кольвіц, член Пруської Академії мистецтв.»

«П. С. Любий Опанасе! Чи це достатньо? Ви дійсно приходите незабаром до нас, щоби ми могли раз та гаразд побалакати. З привітанням Кете Кольвіц.»

(Ще в 1919 році була іменована членом Академії мистецтв і їй було присвоєно звання — титул професора. Однак вона титулів не любила і своїм титулом професора не користувалася, хіба що в окремих випадках і тільки виїмково.)

Вечори, проведені в помешканні Кете Кольвіц, давали мені багато заохочення і творчої ініціативи. В щоденнику 8 жовтня 1929 року я записав:

«Вчора вечером був я гостем в Кете Кольвіц. За столом сидів крім нас ще лікар Кольвіц, брат її Конрад і її родичка малярка Нора Штерн. В присутності Кете Кольвіц — могутня сила її особистості огортає мене святим спокоєм. А разом туга моєї творчості вибухає в мені дикими вулканами і заливає мене вогняними масами і я умліваю під гнітом тієї туги за творчістю».

Та легко мені не жилося. Після півтора року лікарської практики я роботи лікаря більше одержати не міг, бо в тому часі кілька тисяч лікарів-німців ходили без роботи. А я як чужинець не мав взагалі ніякого права на будь-яку працю. Навіть такі видатні і впливові люди, як сім'я Кольвіц, не могли мені в цьому допомогти. Я був вимушений піти на шлях митця скульптора, хоч і це не давало ніякої перспективи на мінімальне матеріальне забезпечення. Я найняв ательє-майстерню в Берліні по вул. Йоркштрассе 60. Однак не мав спроможності стільки заробити, щоб могли оплачувати свою квартиру і ательє і мусів звертатися до своїх друзів по допомогу.

З того часу збереглися два листи від Кете Кольвіц.

«Берлін, 11 квітня 1930.

Любий докторе Опанасе!

Ваші ескізи я радо бажала би бачити, як також і Вас самих ще до нашого від'їзду. Однак це може бути аж близько 1-го травня, бо до того часу є у мене дуже багато справ до залагодження і я не можу точно назначити Вам пополудня або вечора, коли могли би Ви нас відвідати. Найкраще буде, коли Ви подзвоните мені одного ранку, так приблизно пів на дев'яту, тоді ми зможемо ближче домовитись.

Що Ви були в Парижі, в Мадриді і в Толедо — це чудово! Отже, я буду ще Вас бачити. Бувайте здорові. Кете Кольвіц.»

«Берлін, 22 серпня 1930.

Любий докторе Опанасе!

Ви пишете, що Ви твердо постановили стати професійним митцем-скульптором. З приводу цього рішення я не можу Вас вітати, бо побоююся, що Вам прийдеться зустрінутися з великими труднощами.

Ви запитуєте, чи ми можемо і хочемо Вам допомагати? Напевно, що так. Тільки наші можливості так же обмежені, бо дуже багатьом людям зараз аж надто погано живеться і в зв'язку з цим всі наші гроші швидко минаються. Однак в якійсь формі воно дасться зробити. Якщо Ви знайдете людей, які зможуть Вам щомісяця давати від себе певну суму, тоді ми (тим часом на перший рік) виділимо для Вас щомісяця 15 марок. Я знаю, що це мало. Однак на початок я не можу зобов'язатися на більше. Я пишу це Вам лише тому, щоби Ви приблизно знали, на що Ви можете розраховувати. У всякому разі, приходіть зразу же до нас, як тільки будете знов у Берліні. З дружнім привітом від мого чоловіка і від мене. Кете Кольвіц.»

1931 рік був для мене одним з найтяжчих років того часу. Я кидався на всі боки як риба в сітці, шукаючи заробітку, і їздив по всіх усядах, щоби знайти для себе яке пристановище. Однак все даремно.

Кете Кольвіц познайомила мене з відомим скульптором професором Академії мистецтв, д-ром Георг Колбе. За їх обох рекомендацією міг я працювати кілька місяців в Берлінській академії мистецтв, де також була признана оригінальність моїх скульптурних робіт. Але внаслідок скрутного матеріального становища мусив я Академію залишити і вкінці вернутися на Буковину. Рекомендаційний лист Георга Колбе і його лист до мене:

«Проф. доктор Георг Колбе — Берлін, В.10, Фон дер Гейдтштрассе 7. Барбаросса Б 5 8590.

Опанас Шевчукевич показував мені велику кількість своїх скульптур, які явно говорять про незвичайний його художній талант.

17.7.1929 Георг Колбе»

«Берлін В. 19. — 7 червня 1929.

Любий п.Опанасе!

Між тим мав я досить часу і можливості познайомитися з Вашими роботами і подумати над Вашою справою. На жаль — не удалось мені до цього часу знайти шлях, який міг би матеріально дати Вам робочу базу. Одначе — чого нема, може ще статися. Я — у всякому разі буду завсігди рекомендувати Вас з переконанням. Та набагато труднішим бачу я той шлях, який міг би Вас попровадити до Вашого дальшого скульптурного вишколення — удосконалення. Це означає, що в цьому відношенні — я Вам не можу нічого істотного сказати. Ви мусите вже самі цей шлях собі віднайти. Справа тут в тому, щоб Вашим внутрішнім образам-видінням надати більш визначену, свідомо цілеспрямовану, а менше випадкову форму. Ремесло (техніка) тут необхідно потрібне, а постійне вивчення природи — це одинока можливість для вишколення ока. Пластика — це ж у першу чергу мистецтво для ока. Ми говорили уже про поняття «школа». Вона могла би Вам дещо улегшити, як н.пр. — технічну зручність, але zarazом теж багато утруднити. Це Ви знаєте сам із відсиджених шкільних років.

Тільки одне остається для мого пізнання неминуче: Ви мусите пробитися! — і то без страху, що Ви могли би щось утратити. Що при навчанні пропадає, воно тоді не буде життєздатним. Людина не може оставати дитиною, як дуже гарно це й видавалося, а мусить пройти всі шляхи до досягнення свободної величі, щоб отак — знанням вернутися назад до недвозначності, себто безпосередності, дитини.

Бачите, я можу Вам сказати лиш таке, що Ви самі вже знаєте. А що може Ви від мене всього сподівалися?! Мимо того — само собою зрозуміло — я кожного часу стою до Ваших послуг. З найщирішим привітанням Ваш Георг Колбе.

П. С. З забранням Ваших робіт не потребує поспішати, однак принагідно подумайте і про це. «

Кете Кольвіц порадила мені написати в моїй справі і до письменника Гергарта Гауптмана. Від нього одержав я такий лист:

«Гр. Готель Ексцельсіор, Нью Касіно Рапалло, Августо дела Каса.
24.3.1931.

Вельмишановний пане! У даний час справи з образотворчим мистецтвом дуже погані. Я оточений близькими друзями, які перебувають у такому ж становищі, як і Ви. Мій рідний найстарший син теж художник і останнім часом вимушений був взятися за підсобне ремесло. Ваш талант і Ваші здібності найкраще виявляються у Ваших чудових репродукціях. Однак з моєї сторони — сама спроба Вам чимось допомогти, було б навіть великою сміливістю. При обставинах, у яких ми зараз живемо, до поставленої мети, до якої Ви прагнете, мусить

привести Вас Ваша власна стійкість, Ваша власна життєва настирливість — Ваша Зірка. — Ваш Гергарт Гауптман».

Від Кете Кольвіц за 1931 рік є у мене три короткі листи.

«Берлін, 6 лютого 1931.

Любий докторе Опанасе!

Я хотіла попросити Вас до нас на суботу у вечір. Однак я захворіла грипом і лежу в ліжку, надіюся, що в наступному тижні. Кете Кольвіц.»

«Берлін, п'ятниця 18 лютого 1931. Любий докторе Опанасе!

Я знов поставила себе на ноги і буду дуже рада, коли Ви завтра в суботу ввечері зможете до нас прийти. — Якщо би Вам не було можливо, будьте люб'язні і повідомте мене про це телефонічно. З привітанням Кете Кольвіц.»

«Берлін, 19 квітня 1931.

Любий докторе Опанасе!

Дуже Вам дякую за Вашу поштову листівку. Надіслана Вами картина вельми характерна для Східної Пруссії — неприваблива околиця. Мій чоловік і я поздоровляємо Вас щиро. Кете Кольвіц.»

Вернувшись на Буковину, був переслідуваний румунським урядом, захворів і мусив перебувати півроку в санаторії, для оплати якої потрібно було багато грошей. Знов звернувся я до своїх друзів по допомогу.

Кете Кольвіц відозвалася до мене таким листом:

«Берлін, Вайсенбургерштрассе 25, 16 березня 1932.

Любий докторе Опанасе!

Мушу пояснити Вам, чому так довго Вам не відписувала. Ваша карточка датована 9 грудня 1931, а з того часу минуло уже чверть року. Ми мали дуже багато діла з хворобами. Коли один з нею закінчив, починав другий, і все те тривало багато тижнів. Зараз, правда, я вже поздоровіла і можу знову працювати. Але в часі хвороби нагромадилося так багато роботи, що не устигаю з нею справитися. Однак Ви завжди стояли на фоні моїх думок. Нещодавно подзвонила до мене одна дама — учителька Есселбріге, яка бажала поговорити зі мною про Вас.

Вісті про Вас, звичайно, сумні. Передовсім аж не хочеться вірити, що тут в румунському консуляті подали Вам цілком фальшиві інформації, бо інакше — Вам навіть на думку було би не спало вертатися до Румунії. П.Есселбріге сказала мені, що Вам потрібна немала сума, щоби перебути певний час в санаторії, а тоді звільнили би Вас від військової служби.

Внаслідок надзвичайної і чимраз більше зростаючої тут у нас нужди і нашої особистої перевантаженості — багато допомогти Вам ми, на жаль, не зможемо. Я могла переслати Вам через п. Есселбріге тільки незначну суму. Але як стоїть справа з Голляндією? Чи не можна б звідти роздобути для Вас необхідних Вам грошей?

Я так дуже надіюся, що та сама Ваша життєва ниточка, за допомогою якої Ви себе не раз із складних ситуацій витягали, допоможе Вам і цим разом.

Широ вітаємо Вас — я і мій чоловік. Кете Кольвіц.

П. С. Письменниця Марія Маєр (німецька письменниця початку 20-го століття, що писала в основному твори для дітей, виступала також як критик і публіцист) повідомила мене із м. Пассау (нім. місто над Дунаєм), що Ріхард ф. Шавкаль (австрійський письменник початку 20-го стол.) помістив про Вас статтю в журналі «Остдойче монатсгефте». Але Ви про це напевно уже повинні би знати.»

Ще один лист від Кете Кольвіц в 1932 році.

«Берлін, 16 листопада 1932.

Любий докторе Опанасе!

Я вже давно була би відповіла на Ваш лист, якщо б він був не прийшов саме в такий час, коли я була зайнята цілком дуже вражаючим мене випадком смерті. Брат мій Конрад Шмідт помер. Ви бачили його часто, коли Ви сиділи разом з нами за столом. В останніх місяцях він дуже страждав — і можна було тільки привітати ту смерть, яка звільнила його від цього життя.

Ваш лист дає добре наглядну картину Ваших зусиль — вони просто невичерпні. Але все ж таки дуже добре, що Вас тут у нас уже нема, бо зима, перед якою ми стоїмо, буде можливо ще важчою від попередньої. Політичні обставини надзвичайно заплутані старі люди, як мій чоловік і я, ледве чи доживемо до чогось кращого. А молоді? — дивно, як все тепер стається. Раніше було так, що студент студював, маляр малював, а ремісник займався своїм ремеслом. А зараз кожен лиш дивиться, щоби одержати взагалі якесь заняття, яке могло датися перетворити у хліб та притулок. Хоч така суворя школа й зміцнює характер, однак при цьому закопується безконечно багато духовних цінностей.

Поздоровляємо Вас обох і дякуємо за Ваш лист. Ми були б дуже раді, коли би Ви нам знову скоро написали.

Бувайте здорові, любий докторе Опанасе.

Стаття Р. Ф. Шавкаля дуже нас втішила (Мова йде про статтю австрійського письменника Ріхарда фон Шавкаля, яка була надрукована в східно-німецькому місячному журналі «Остдойсе монатсгефте», Берлін-Данціг, в № 4 за липень 1932 на сторінках 215 до 221 під заголовком «Опанас Шевчукевич» — ілюстрована 6 картинами, рисунок Кете Кольвіц, що представляє портрет скульптора Опанаса Ш. та 5 фотографій з його скульптурних робіт).»

З приходом до влади фашистів в Німеччині в 1933 році Кете Кольвіц була переслідувана. Її звільнили разом з іншими прогресивними художниками з Академії мистецтв. Картини її і скульптури зникли з публічних виставок, з галерей і музеїв. Її зневажають. Вона мусить мовчати. В її листах цього періоду робить натяки на це.

«Берлін, 31 травня 1933. Любий докторе Опанасе!

Коли Ви мені писали, було ще серед зими, а зараз маємо уже поворот сонця. Я зраділа Вашим листом, бо тепер Ви пишете багато більше доброго і почуваете себе щасливішим, як колись тут у Берліні. Передусім я тішилася тим примірником журналу «Клінгзор», з надрукованими у ньому Вашими спогадами про великодні обряди на Буковині, Вашими віршами і статтею про Вас. Я маю велику втіху і задоволення бачити знов цілу колекцію правдивого Опанаса.

Ми живемо тут, як Ви знаєте, у зміненому світі. Більше не можна нічого сказати. Остання чверть року принесла багато змін. Здається, ніби перейшли цілі роки. Моє здоров'я задовільне. Я дуже бажала би собі, щоби Ви знов сиділи разом з нами на нашим столом, за вечерею.

Мій чоловік і я сердечно вітаємо Вас. Кете Кольвіц.»

«Берлін, 25 січня 1934.

Любий докторе Опанасе!

Дуже тішить нас, що Ви нам знов написали — і ми щиро дякуємо Вам за це. Нам поводиться — так собі, нібито й добре. Ми не сміємо жалітися, хоч розуміється, бажалося б дечого іншого й кращого. Відомості від Вас звучать несогірше. Добре, що найтемніші зимові ночі уже проминули, а тим самим усе заново піднімається вгору. Прийміть ці рядки — лише як наше щире привітання від мого чоловіка і від мене. Кете Кольвіц.»

«Берлін, 2 січня 1935.

Любий докторе Опанасе!

Мій чоловік і я — дуже радіємо добрими вістями від Вас. Що Ваше мистецтво зараз спить, правда, це дуже жаль. Але думаю, що це у Вас так довго не потриває.

Нам жилося більше погано ніж добре. Минулий рік приніс нам дуже багато труднощів. Мій чоловік працює і далі так, як це Вам відомо здавна, дуже стовмливо до пізньої ночі.

К.Лиссік — по довшій відсутності повернулася назад до Берліна і часто відвідує нас.

Ми вітаємо Вас і сподіваємося незадовго почути знов від Вас щось потішного і доброго. У всякому разі — нас радує кожна вісточка від Вас. З сердечним привітом Карл і Кете Кольвіц.»

«Берлін, 24 січня 1937.

Любий п. докторе Опанасе!

Дякую Вам за Вашу листівку. Ваші відвідини у нас були також і нам дуже милі і ми дуже раді з того, що познайомилися з Вашою дружиною. (Влітку 1936 р. я разом з моєю дружиною Ольгою Іванівною відвідав після 5 років небачення знов Кете Кольвіц в її квартирі по Вайсенбургерштрасе 25 в Берліні.)

Коли Ви приїдете знову до Берліна? Будьте здорові! Ми дуже раділи би, коли би Ви обоє могли знов сидіти за нашим столом. — Сердечно і щиро Карл і Кете Кольвіц.»

І останній лист Кете Кольвіц, який ще у мене зберігся.

«Берлін, 5 січня 1940.

Любий п.докторе Опанасе!

Ми дуже зраділи — одержавши від Вас вісточку. Хоч Ви говорите про багато труднощів і перешкод, які доводиться Вам із Вашого шляху усувати. Ми нулий рік приніс і нам дуже багато важкого. Передовсім тяжка і затяжна хвороба мого чоловіка. Так що ми переходимо дуже скептично у новий рік.

Коли цей рік приніс хоч Вам і Вашій дружині якнайбільше добра і щастя! Сердечно вітаємо Вас. Карл і Кете Кольвіц.»

Сих 16 листів і поштових карточок від Кете Кольвіц — це вся спадщина наших дружніх відносин, яку я зберігаю як найцінніший скарб. Ці листи нагадують мені, як багато мушу я завдячувати цій незвичайній великій художниці і надзвичайній людині.

Вона уділяла моїй особі і моєму мистецтву виключної уваги і ставилася до мене завжди тільки доброзичливо. Була моїм добрим і уважним радником і допомагала мені матеріальними засобами. Вона дуже цікавилася життям і культурою українського народу і особливий інтерес виявляла до життя і побуту наших гуцулів, серед яких я родився і зріс. Внаслідок світових переворотів наші зв'язки були перервані. Друга світова війна принесла їй на старі роки багато неспокою, горя і шкоди. 19 липня 1940 року помер її товариш життя лікар Карл Кольвіц. Загинув на війні внук її Петер. Був знищений дотла і будинок той по Вайсенбургерштрассе 25 в Берліні, в якому прожила і працювала половину століття. Сама померла вона в злиднях між чужими людьми самотна 22 квітня 1945 року в Моріцбурзі біля Дрездена.

Аннотация. Стаття, побудована на архівних матеріалах, присвячена українському скульптору-примітивісту, художнику, літератору і бібліофілу, а також відомому лікарю на Буковині Афанасію Шевчукевичу (1902–1972), який створив власну систему природолічення. А. Шевчукевич — автор декількох тисяч образів скульптур малого жанру із жовтої глини. Літературне насліддя також налічує декілька тисяч частин не надрукованих стихотворень, а також рукописні щоденники. Представляються його спогади про німецьку художницю К. Кольвіц.

Summary. The article is based on the archive materials and is devoted to the Ukrainian sculptor primitivist, painter, writer and researcher, and at the same time well known doctor in Bukovina (Ukraine) Opanas Schevchukевич, who created his own system of the natural healing. O. Schevchukевич is an author of several thousands sculptures of small genre, which were made out of burnt clay. His literature inheritance is comprised of the thousands unpublished verses and diaries. His memoirs about K. Kollwitz German painter are also presented.